

İncelik Kuramı ve Yüz Olgusu Bağlamında Çeviri Çalışmalarında İşlevsel-Edimbilimsel Eleştiri Yöntemi Uygulaması

Neslihan Kansu-Yetkiner
İzmir Ekonomi Üniversitesi

The primary concern of the present study is to trace the reflections of Brown and Levinson's politeness theory (1978, 1987), facework, in translation studies using 1981's functional-pragmatic model (1981,1997, 1998, 2001). With regard to the theoretical framework of the functional-pragmatic model, the study is characterized by the comparison of the source text and the target text on three different levels: the levels of language/text, register (field, mode and tenor) and genre. The main emphasis is upon register analysis due its correlation with politeness and interpersonal language function. Our analyses show that the concept of face and politeness as part of pragmatic meaning in interpersonal relations is highly variable across both linguistic and cultural aspects. It is also highly important to be aware of the difference between linguistic and socio-cultural text, and the on-going social-textual practice both in the translation and evaluation processes.

Key Words: *Politeness, Facework, Translation evaluation, Functional-pragmatic model, Register Analysis, Mode of Discourse, Field of Discourse, Tenor of Discourse.*

Bu çalışmanın temel amacı, Brown ve Levinson'un incelik kuramı (1978, 1987) ve yüz çalışmalarının çeviri uygulamalarındaki yansımalarını House'un (1981, 1997, 1998, 2001) işlevsel-edimbilimsel modeli temelinde incelemektir. İşlevsel-edimbilimsel modelin kuramsal çerçevesine ilişkin olarak çalışma, kaynak metin ve erek metnin dil/metin, kesit dil (söylem alanı, söylem tarzı ve söylem doğası) ve metin türü olmak üzere üç temel düzey karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Çalışmadaki temel odaklanma, kişilerarası dil işlevi ve incelik kuramı ile olan yakın ilişkisi nedeniyle kesit dili üzerinedir. Çözümlenmeler, kişilerarası ilişkilerde edimbilimsel anlamın bir parçası olarak yüz ve incelik kavramlarının hem dilbilimsel hem de kültürel açıdan büyük farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Hem dilbilimsel ve sosyokültürel metin arasındaki farkların hem de çeviri ve değerlendirme süreçlerinde süregelen sosyo-metinsel uygulamanın ayırdına varmak son derece önemlidir.

Anahtar sözcükler: *İncelik, Yüz çalışmaları, Çeviri değerlendirmesi, İşlevsel-edimbilimsel model, Kesit dil Çözümlemesi, Söylem Tarzı, Söylem Alanı, Söylem Doğası*

1. Giriş

Brown ve Levinson'un (1978, 1987) incelik kuramı (politeness theory), Goffman (1955) tarafından ilk kez dilbilimsel ve toplumbilimsel çalışma alanına sokulan "yüz" olgusundan hareketle, etkileşim halindeki bireylerin birbirlerini incitmeme, dolayısıyla "yüz korunumu" ilkesine dayanan, inceliğin dilbilimsel örüntülerinin izini süren bir çalışmadır. Bir başka deyişle, incelik kuramının temel amacı "masabaşı kibarlığından" ziyade, istediğimiz şeyleri elde etmek" (1978:1) üzere etkileşim halindeki taraflar arasında sorunsuz bir iletişim sağlamak ve doğabilecek herhangi bir potansiyel çatışmayı engellemektir. İncelik kuramına ilişkin günümüzde pek çok alternatif olmasına ve inceliğin evrensel olduğuna dair Brown ve Levinson'ın savına karşı olarak pek çok eleştiri ve karşı sav geliştirilmesine rağmen, Brown ve Levinson'un incelik modeli kimlik oluşturma/sunma süreçleri, durumsal etkiler ve söylem stratejilerini içeren kapsamlı bir çalışmadır. İncelik kuramının kültürler arasındaki benzerlik ve farklılığın algılanmasında dilbilimsel bir izdüşüm olarak eviri çalışmalarında yer alması kaçınılmazdır. İncelik, günlük yaşamda insan ilişkilerinin sorunsuz sürdürülmesi, bir toplumun sosyo-kültürel normlarının ifade edilmesi bakımından büyük bir önem taşımakta, dolayısıyla incelik uygulamaları hem yazılı hem de sözlü çeviride yer almaktadır. Bu edimbilimsel kavramı eviri açısından zora sokan unsur hem dilsel boyutta hem de sosyo-kültürel boyutta yerleşmiş kalıpları, kültürel normların aktarımının gereksinimidir. Yüz kavramının algılanması kültürel anlamda farklılık gösterdiği gibi, buna bağlı olarak sosyal (a)simetri, toplumsal cinsiyet, statü, etkileşim halindeki duruma göre değişen roller, kişilerarasındaki yakınlık, sosyal mesafe ve konuşulan konu gibi parametreler incelik kurallarını belirler. O halde çeviride bir "incelik eşdeğerliliği"nden söz etmek olası mıdır? House (1981, 1997, 1998, 2001) kaynak metinde yer alan incelik stratejilerinin erek dilde eşdeğer olarak aktarımını sağlayabilmek için incelik kavramını, Halliday'in önerdiği dil işlevleriyle- özellikle de kişilerarası dil işlevi ile- bağdaştırma gerekliliğini vurgular. House (1998) "İncelik ve eviri" başlıklı makalesinde çeviride öncelikle işlevsel eşdeğerliliğe vurgu yaparak, kişilerarası işlev eşdeğerliliğinin yazarın duruşu/görüşü gibi algılanmasından ziyade daha geniş kapsamlı olarak ele alınması gerektiğini belirtir ve kişilerarası işlevsel eşdeğerliliğine katkı sağlayan çok sayıda edimbilimsel boyuta vurgu yapar. Bu çalışmanın amacı, kültürlerarası farklılıklar gösteren yüz kavramı ile Brown ve Levinson'un incelik kuramının izlerini kaynak dil-erek metinlerini karşılaştırarak, House'un (2001) işlevsel-edimbilimsel yöntem işığında değerlendirmektir. Kişilerarası işlevle olan yakın ilişkisi nedeniyle (House 1998, Hatim,1998) özümlemelerdeki odak noktası kesit dil olacaktır.

2. Veri Tabanı ve Yöntem

Bu çalışmada, çeşitli eviri yazın eserleri ile özgün eserler incelik ve yüz olgusu bağlamında House'un (2001) işlevsel-edimbilimsel eleştiri yöntemi işığında

karşılaştırılarak incelenecektir. Çözümleyici çerçeve, söylem alanı, söylem biçimi ve söylem doğası gibi kullanıma dayalı değişke birleşenleri ve Brown ve Levinson'un olumlu ve olumsuz yüz temelindeki yüz korunumuna dayalı olarak ele alınacak olan kesit dili kapsamaktadır.

3. Kültürlerarası İncelik ve Yüz Kavramı, Türk Kültüründe Yüz

Goffman'ın (1955, 1959) Çince'den esinlenerek odaklandığı öncü çalışması, kişilerarası iletişim ve özellikle yüzün dilbilimsel uygulamalarına ilişkin çalışmalara esin kaynağı olmuştur. Goffman (1955:2) yüzü "belirli bir etkileşim sırasında diğer konuşmacıların da kabul ettiği üzere, bir bireyin etkin bir biçimde takındığı olumlu bir sosyal değer" olarak tanımlar. Bir başka deyişle, yüz, bir birey bir başkasının karşısındayken ortaya çıkan sosyal bir olgudur. Yüz, duruma ve bağlama bağlı olarak, sahip oldukları ya da sahip olduklarını iddia ettikleri kimlikleri ifade ederken, yüz korunumu (face saving) bu durumsal kimlikleri destekleyen ya da zora sokan iletişimsel stratejileri içerir (Kansu-Yetkiner 2006). Bireyler, günlük yaşam içinde etkileşim kurdukları taraflara, duruma ve mekana göre farklı yüz sunumları içine girer. Örneğin, bir öğretim üyesi hekim, hastanede hasta-doktor ilişkisi, ameliyathanede hemşire-doktor ilişkisi, konsültasyon sırasında meslektaş ilişkisi, derste öğrenci-öğretmen ilişkisi, evde baba-çocuk ve eş ilişkisi bağlamında farklı yüz sunumları uygular. Goffman (1955) yüz kavramını "sakinme süreçleri" ve düzeltme süreçleri" olarak iki temel grupta inceler. Sakınma süreçleri başkaları üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktan sakınmayı, düzeltme süreçleri ise bireyin kendi yüzüne ve başkalarının yüzüne karşı olası tehditleri önlemeyi kapsar. Bireyin istenmedik kimliklerinin saklanması, açığa çıkmasının saklanması, birisinin yüzüne karşı yapılan bir saldırının ardından oluşan zararı azaltma yolunda yapılan çabalar da düzeltme süreçlerine dahildir. Yüzü "duyuşsal olarak yatırım yapılan, kaybedilen, korunan, geliştirilen ve etkileşim sırasında sürekli olarak başvuru bir şey" olarak tanımlayan Brown ve Levinson (1987:61) olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yüzden söz eder. Olumlu yüz "(takdir edilme ve onaylanma isteği de dahil olmak üzere) olumlu, istikrarlı özbenlik ya da kişilik" olarak tanımlanırken, olumsuz yüz "kişisel sakınım, kişisel/özel saha, eylem özgürlüğü ve dayatmadan kurtulma, rahatsız edilmeme hakkı" gibi temel talepleri kapsar. O halde, olumlu yüz "başkaları tarafından beğenilme isteği", olumsuz yüz ise "yetişkin bir bireyin hareketlerine başkalarının müdahale etmemesi isteği" olarak algılanabilir (bkz. Brown ve Levinson 1987:62).

Brown ve Levinson'ın yüz kavramı ve yüzün korunması ilkesini evrensel olarak kabul etmesi, özellikle batı kültürü dışındaki kültürler üzerine yapılan başka çalışmalarla eleştirilmiş, dilbilimciler bazı ortak özelliklere karşın yüz kavramının kültürlerle bağlı olarak farklı anlamlar barındırdığının altını çizmişlerdir ve çeşitli kültürlerdeki "yüz" tanımları üzerinde çalışmışlardır (Strecker 1993, Ji 2000, Haugh and Hinze 2003, Ruhi ve Işık 2007). Brown ve Levinson'ın yüz kavramı fazlasıyla Anglo Sakson kültürüne

özgü ve kılıcı temelli bir düzlemde yer aldığı için eleştirilmiştir. Goffman'a göre yüz, etkileşimsel davranışlarına göre bireylerin kullandığı bir kamu malı iken, Brown ve Levinson yüzü bireye ve benliğe bağlı bir imge olarak ele almıştır. Yüzün böylesine benlik odaklı olarak tanımlanması, sosyo-kültürel normların etkisinde fazlasıyla kalan batı harici toplumlar için sorun yaratmaktadır. Bu nedendir ki Brown ve Levinson'ın incelik kuramı ve yüz kavramı söylem odağının bireysellik değil ortak-toplu kimlik olduğu toplumdaki (Matsumoto 1989, Ide 1989, Mao 1994) ve inceliğin bazı ahlaki anlamlarla, değerlerle ve kaygılarla birleştiği kültürlerdeki (Gu 1990, Bayraktaroğlu ve Sifinou 2001, Kasper, 1990, Chen 2001) incelik ve yüz anlayışından oldukça uzak olduğu belirtilmektedir.

Türk toplumunda yüz kullanımının sosyal etkileşim içinde çok önemli bir yeri vardır. "Yüzsüz", "yüz karası", "yüz akı", yüzünü kızartmak", "yüzünü ağartmak", "yüz vermek", "yüz bulmak" gibi yüz korunumuna ilişkin fazlasıyla yaygın deyim ve ifadeler mevcuttur. Ruhi ve Işık (2007), Türkçe'de yüz kavramı ve bunun uzantılarına ilişkin olarak yaptıkları çalışmalarda, Türkçe'de yüzün etkileşim/ilişkisel ve benlik sunumu yönünden kavramlaştırılmasını ilişkisel yapının anlaşılması açısından ele almışlardır. Yüz ve gönül sözcüklerinin incelik/kabalık bağlamındaki uzantılarının incelendiği çalışmada (Ruhi ve Işık 2007) toplum önündeki benlik sunumu söz konusu olduğunda yüz kavramı çok önemli olmasına karşın, ilişkisel açıdan yüzün başka boyutlarının işe koşulduğu ortaya konmaktadır. Daha ayrıntılı olarak ifade etmek gerekirse, ilişkisel açıdan yüz korunumunda kimlik ve değer yargılarına uyum gibi kavramlar arka planda kalırken, öncelenen unsur etkileşime katılan tarafların iyiliği ve beklentileridir. Türk toplumunda "benlik" bireylerin başkalarıyla ilişkileri, aitlik duyguları bağlamında tanımlanmaktadır (Zeyrek 2001, Kansu-Yetkiner 2006). Bu "bağımlı benlik" insan ilişkilerinde "çoklu bilinç" kavramını getirmekte ve bireyin kendisi için olduğu kadar ailesine ve yakın çevresine ilişkin duyduğu kaygılar yüz sunumunu ve korunumunu hem bireysel hem de ilişkisel boyutta etkilemektedir. Dolayısıyla, Türk kültüründe namus, şeref gibi hassas kavramların öncellendiği yüz çalışmalarında hem anlık hem de geniş zamanlı bir risk varsayımından hareketle makro bir perspektifte en az zarar yasasına göre etkileşime girilir. Çünkü namus ve şerefle doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantılı konularda (örneğin cinsellik, kadın hastalıkları, kürtaj vs.) dinleyici odaklı ve konuşmacı odaklı yüz korunumu gereksinimlerinin ikisi birden devreye girmektedir. Dinleyicinin yüz isteklerini karşılama (dolaylı anlatımla etkileşimi sürdürme), anlık ve uzun vadeli yüz imgesini oluşturma adına konuşmacının yüz isteklerini göz önüne alma (en az bilgi verme yasasına yönelik olarak) dolaylı ve dolambaçlı anlatımlar, kaçamak ve kaçınmacı iletişim şeklinde kendini gösterir. Bu da, Brown ve Levinson'ın çizdiği çerçeveden bakıldığında daha çok olumsuz yüz sunumunu beraberinde getirir. (Kansu-Yetkiner 2006).

4. Brown ve Levinson'ın İncelik Kuramında Temel Olgular

İncelik üzerine edimbilimde çok çeşitli kuramlar, savlar ve karşı savlar ortaya konya da, incelik kuramı üzerine ortaya konmuş en kapsamlı ve en iyi bilinen çerçevenin Brown ve Levinson'ınki (1978, 1987) olduğu herkesçe kabul edilmektedir. Brown ve Levinson'ın incelik modeli üç temel olgu üzerine odaklanmıştır: Yüz, mahcup edici davranışlar ve incelik stratejileri. Bir birey, başkaları tarafından beğenilme ve onaylanma odaklı bir yüz (olumlu yüz) ve eylemlerinde başkalarının baskısı/etkisi altına girmemeye odaklı bir başka yüz (olumsuz yüz) üzerine yatırım yapar. Her iki yüz de çeşitli Mahcup Edici Söz Eylemlerle (bundan böyle MESE) (emretme, öğüt verme, önerme, rica etme) tehdit altında olabilir. Brown ve Levinson'ın oluşturduğu çerçevede MESE'ye ilişkin iki temel seçenek vardır: MESE'nin uygulanması ve MESE'nin uygulanmaması.

MESE'nin uygulandığı durumlarda, etkileşim halindeki taraflar sözlerini yumuşatma yoluna gitmeden, hiçbir onarıcı/telafi edici eyleme başvurmaksızın açık ve düz ifade edebilirler (On record). Örneğin: “çık dışarı” emrinde olduğu gibi. Ya da açık ve net olmayan ifadelere, çeşitli imalara, çoklu anlatımlara, söz sanatlarına başvurarak, yoruma dayalı söz eylemler yaratarak kaçınmacı (off-record) bir iletişim yolu seçebilirler. “Size kapıyı göstereyim” teklifinde olduğu gibi.

Tüm konuşulanların açık ve net olduğu varsayımından yola çıkan Brown ve Levinson'a göre, dolaysız iletişim biçiminde konuşmacı tüm konuşmaları dolaysız olarak ifade ederken, onarıcı ve uzlaşmacı bir yaklaşımla dinleyici üzerindeki MESE etkisini en aza indirme çabasına girebilir. (with redressive action) veya dolaysız anlatım yoluyla, MESE etkisini ölçme ve tahmin etme zahmetine girmeden olabilecek en düz ve en net biçimde iletişim kurabilir (without redressive action). MESE etkisini göz önüne alan ve onarıcı stratejilere başvuran bir konuşmacı olumlu ya da olumsuz incelik stratejilerini işe koşacaktır. Brown ve Levinson'a göre olumlu incelik kuralları onay alma ve kabul görme adına başkalarının istekleri, eylemleri ve inançlarını göz önüne almaktadır. Olumsuz incelikte ise bireylerin fiziksel ve psikolojik özel alanlarına girmeyerek saygı gösterme, eylemlerine ve kararlarına müdahale etmeme söz konusudur.

5. İncelik Kuramının Çeviriye Yansımaları ve İşlevsel-edimbilimsel Yöntem

Metindilbilime dayalı çeviri çalışmalarında incelik kuramının izleri çeviride bağlam temelli değişke çözümlenmelerinden takip edilebilir. Halliday, McIntosh ve Stevens (1964) dil değişkelerinin tanımlanmasında kullanım odaklı ve kullanıcı odaklı olmak üzere iki temel boyut belirlemişlerdir. Kullanıcıya dayalı dil değişkeleri dil kullanıcısının oturduğu ya da doğduğu coğrafi bölgeye, yaşadığı zamana, sosyal konumuna, kendine özgü kullanımlarına ve ölçünlü-ölçünsüz dil kullanımına ilişkin lehçelere odaklanırken, kullanım odaklı değişkeler kesit diline odaklanmıştır. Kesit

dili, kendi içine söylem alanı, (field of discourse) söylem tarzı (mode of discourse) ve söylem doğası (tenor of discourse) olmak üzere üç temel boyutta ele alınmaktadır. Hatim ve Mason (1990:48) söylem alanını tanımlarken metnin sosyal işlevi ve metni oluşturmada güdülen amaca gönderme yapmaktadır. Söylem alanı sanılanın aksine bir metnin konusunu ifade etmemektedir. Örneğin, bilimsel ve teknik bir kültürün oluştuğu İngilizce'den başka bir dile çeviride aynı söylem evrenini daha kısır bir dilde yaratmak güç olabilir. Söylem tarzı yazılı ve sözlü söylemde farklılıklar göstermektedir. Bir dilde daha belirgin olan yazılı ve sözlü söylem farkı, bir başka dilde olmayabilir. İncelik kuramıyla en yakından bağlantılı kavram söylem doğasıdır. Söylem doğası konuşmacı ile dinleyici arasındaki ilişkinin altını çizer. Özellikle kültürel olarak birbirinden uzak olan ya da incelik konusunda farklı normlara sahip kültürler arasında kişilerarası ilişkilerin ayarlanmasına olanak veren yakınlık, sosyal mesafe, samimiyet gibi parametreler eviri sürecini zora sokabilir.

5.1 İşlevsel-edimbilimsel Yöntemle Metinlerin zmlenmesi

Halliday'in (1994) terimleriyle açıklarsak, çevirmenin yaptığı eleştirel okuma sonucunda bir metin çevirmene dşsnel işlev (ideational function) ve kişilerarası işlev (interpersonal function) temelinde veriler sunar (bkz. House 2001). Dşsnel işlevin erek dile aktarımı bilgi yapısının zmlenmesiyle ilgili olduğu için, dilbilimsel metin analizleri, dil yapılarının incelenmesi, karşılaştırılması ile kotarılabilir. İkinci aşama ise metnin yansıttığı kültürün değer yargıları, sosyal, kişilerarası ilişkileri, etkileşim normları, ahlaki ve ideolojik öğretilerini incelemeyi gerektirir. Dşsnel işlev temel aşama olmakla birlikte, kişilerarası edimsel eşdeğerlilik erek kültürde sağlanmadığı sürece, bir metnin nedenlerini ve niinlerini bilmeden orada yer alan dilbilimsel bir dizgenin başka bir dizgeye dönüştürülmesi mekanik bir süreçtir. İncelik kuramı ve yüz olgusu evrensel kavramlar olmalarına karşın etkileşim normları boyutunda kültürel farklılıklar göstermektedirler. Bu nedenle, bir metinle ilgili olarak söylem konusunda ayrıntılı bir zmlmeye girmek için metni dilbilgisel boyutta içerik açısından zmlmek, biçimsel farklılıkların ayırdına varmak üzere metin türünü incelemek ve metin içindeki dinamikleri zmek amacıyla kesit analizi yapmak gerekmektedir. İncelik kuramı ve yüz korunumu hem kullanım hem de kullanıcı odaklı dil değişke analizinin bir parçası olarak kaynak kültürdeki sosyal, kişilerarası ilişkiler boyutunda anlamın erek kültüre aktarılmasını sağlar.

Kesit dilinin özümlenmesi, hem eviri süreçlerinin tanımlanmasında hem de eviri eğitiminde büyük önem taşır. Kesit zmlmelerine dayalı dilbilimsel yaklaşımlar, eviri sürecine ve eviri eğitimine aktarılmıştır (Neubert 1985, Nord 1991, Newmark 1988, Hatim ve Mason 1990, Steiner 1994, House 1981, 1997). House'un (1997) geliştirdiği özgün ve erek metinlerin özümlenmesi ve karşılaştırılmasına dayalı ereve, Hallidayci dizgesel-işlevsel dilbilgisi temelinde dayanmakta fakat aynı zamanda Prag okulu öğretilerinden seçmeci bir yöntemle faydalanmaktadır.

House'un çeviri değerlendirmelerindeki işlevsel-edibilimsel modeli (1981, 1997,1998, 2001) kaynak metin ve erek metin arasındaki karşılaştırmayı üç temel düzeyde gerçekleştirmektedir: dil/metin, kesit dil ve metin türü. Dil/metin, kesit dil ve metin türü düzeyinde yapılan incelemelerde eşdeğerliliğin sağlanması çeviri değerlendirmelerinde temel ölçek olarak yer almaktadır. Eşdeğerlilik kavramını sadece biçimsel, sözdizimsel ve sözcük düzeyinde benzerlikler ya da farklılıklarla değerlendirmek hata olur. House'un (2001) modelinde altı çizilen eşdeğerlilik, iki dil arasında temel olarak anlamın korunduğu, kaynak metnin anlambilimsel ve edibilimsel yapılar temelinde yeniden oluşturulduğu bir kavramı temsil eder. House'a göre (2001:247) "eşdeğerliliğin birinci koşulu olarak-düşünsel ve kişilerarası işlev de dahil olmak üzere-kaynak metindeki işlevin eşdeğerliliğinin erek metinde sağlanması görülmektedir". Metin ve durumsal bağlam birbirinden farklı olarak düşünülemez. Metin onu çevreleyen bir durumsal bağlama işaret etmelidir. Durumsal bağlam da söylem alanı, söylem tarzı ve söylem doğası gibi küçük yapı taşlarının irdelenmesiyle çözümlenebilir. Bu noktada eşdeğerlilik mutlak olarak görülmekten çok, çeşitli etkenlerin rol oynadığı durumsal bağlamdan kaynaklanan bir olgu olarak görülmektedir. Büyük ölçekli ve küçük ölçekli bağlam konusunda metni incelemek yolunda, kesit dili, metin ve bağlam arasındaki ilişkinin altını çizerek, küçük ölçekli dilbilimsel tabanda metnin kendine has özelliklerine ışık tutarken, daha derin ve geniş boyutlu metinsel yapılar ve kalıplar için farklı bir kavramlaşmaya duyulan gereksinimle büyük ölçekli inceleme bağlamında metin türü incelemesine gidilmektedir.

House (1997, 1998, 2001) eşdeğerliliğin sağlanmasında en önemli konunun anlambilimsel, edibilimsel ve metinsel düzeyde anlamın korunması olduğunun altını çizmektedir. House (1997, 1998, 2001) çeviri eleştirisinde ele alınması gereken en temel kaygının anlamın kültürler arasındaki işlevsel ve edibilimsel varlığının sürdürülmesi olduğunu belirtir. Burada inceden inceye çizilen nokta, dilbilim-kaynaklı bir yaklaşımla çeviri değerlendirmesinin Nord (1991), Koller (1979) ve Catford (1965)'da olduğu gibi, kaynak metin ve erek metin karşılaştırmasına dayanan bir yöntemin benimsenmesidir.

Bir çevirmenin iki dili çok iyi bilmesinin yanı sıra bir metni değerlendirirken metne ilişkin ve metin ötesi boyutları ele alan sorular listesini oluşturması gerekir: Metinde etkileşim halinde olan bireyler kimdir? Hangi bağlamda kiminle ne hakkında konuşuyordur? Hangi sosyal grubu temsil ediyordur? Metindeki resmiyet düzeyi nedir? Erek ve kaynak kültürdeki resmiyet, sosyal mesafe ve incelik normları nelerdir ve bunun edibilimsel boyutları her iki kültüre de nasıl yansımaktadır? Örneğin Hollanda kültüründe bir torunun dedesine veya ninesine, bir asistanın hocasına ismiyle hitap etmesi çok doğaldır. Ancak bu, aradaki sosyal mesafenin ve saygının göz ardı edildiği anlamına gelmez. Çevirmen, söz konusu seslenim tarzını bir dede torun ilişkisi bağlamında nasıl çevirecektir? Sosyal rollerdeki ve statüdeki asimetri bir kültürde hoş görülürken, erek kültürde bu saygısızlık, kabalık olarak görülebilir. Bu durumda çeviri erek kültürün sosyo-kültürel normlarına uygun, kaynak metindeki aynı etkiyi

yaratacak şekilde verilmelidir. Gutt (1991) ve House (1997)' un da ifade ettiği gibi kimi zaman bir duruma çok uygun olarak görünen kesitler, başka dillerde uygunluk göstermeyebilir. İşlevsel eşdeğerliliği göz önüne alarak Fawcett'a (2007:83) göre bir çevirmen iki temel nedenden ötürü kesit çözümlemesi yapmalıdır: (i) çevirdiği metni basit düz anlam ötesinde anlamak ve erek dilde buna uygun bir kesit dil oluşturmak (ii) yeni konuları ele aldığında hem kaynak hem de erek dilde bu konuya ilişkin kesit dilleri yaratabilmek.

Kesit çözümlemelerine bir eleştirmen açısından baktığımızda, Ammann'ın da ifade ettiği gibi (aktaran Yücel 2007) öncelikle bir okur olarak eleştirmenin dört farklı sahnelemeyi göz önüne alması gerekmektedir. Bunlar, kaynak metin yazarının kafasındaki kurgu, çevirmenin kaynak metni alımlaması, bunu bir diğer dile aktarma isteği ve erek okurun alımlaması olarak sıralanabilir. Dolayısıyla, özgün kurguyu doğru anlamak ve erek dilde aynı işlevde bir söylem düzeninin oluşturulup oluşturulmadığını belirlemek için kesit dil çözümlemesi iyi bir şablondur.

Çevirmen açısından kesit dilinin incelenmesi daha çok metnin biçimsel özelliklerinin ele alındığı küçük ölçekli çözümlemelerde (örneğin, karakterlerin "sesinin", söylem tonunun belirlendiği, belirli etkileşimsel boyutu olan (çatışma, anlaşma, gerginlik) metin parçalarında) söylem düzenini oluşturmaya yönelik tercihler yapan çevirmen için son derece yararlıdır.

6. Çözümlemeler

Birinci ve ikinci örnek 100 temel eser kapsamında farklı yayınevleri tarafından yeniden basılan E.H.Porter'ın ünlü çocuk romanı Pollyanna'dan alınmıştır. Çeşitli baskıları ve farklı şekilde yayına hazırlanmış olan sürümleri bulunan Pollyanna'da çalışmamıza örnek teşkil eden ve Timaş Yayınlarından çıkan kitaptan alınmıştır. Üçüncü örnek toplumsal sınıfa dayalı olarak nezaket ve dil kullanımlarının ayrıntıyla incelendiği Pygmalion oyunu ve Türkçe çevirisine ilişkindir. Dördüncü örneğimiz ise, Türk kültüründen başka kültürlere doğru aktarımı ve incelik-kabalık çatışmasını göstermesi açısından Keşanlı Ali Destanı'ndan alınmıştır. Tüm örneklerde, dilbilimsel yapıların değiştirilmesi, eksiltilmesini, yerleştirilmesi, karakterlerin dil kullanımı gibi çeviri değişikliklerinin ötesinde, metnin düşünsel ve kişilerarası dil işlevi boyutundan yola çıkılarak söylem alanı, söylem biçimi ve özellikle karakterler arasındaki ilişkiyi ifade eden söylem doğası konusunda işlevsel-edimsel eşdeğerliliğin aktarımı özgün ve çeviri metin karşılaştırılarak incelenecektir. Böylece özgün metinlerdeki ilişkişel işlevin erek metinde işlevsel eşdeğerliliğinin sağlanıp sağlanmadığı irdelenecektir.

Örnek1: (Pollyanna, 1. bölüm)

Bağlam: Polly Teyze evin hizmetçisi Nancy ile konuşmaktadır:

Özgün Metin

“Nancy!”

“Yes, ma’am”. Nancy answered cheerfully, but she still continued wiping the pitcher in her hand.

“Nancy”-Miss Polly’s voice was very stern now-“when I’m talking to you, I wish you to stop your work and listen to what I have to say”.

Nancy flushed miserably. She set the pitcher down at once, with the cloth still about it, thereby nearly tipping it over-which did not add to her composure.

“Yes ma’am. I will ma’am”, she stammered, righting the pitcher, and turning hastily, “I was only keepin on with my work ‘cause you especially told me this mornin’ ter hurry with my dishes ye know”.

Her mistress frowned.

“That will do, Nancy. I did not ask for explanations. I asked for your attention.

Çeviri Metin

“Nensi! Nensiii!

Nensi bu arada bulaşıkları yıkıyordu. Mutfaktan:

— Efendim Hanımcığım diye cevap verdi.

— Mutfak kapısından hızla içeri giren Bayan Polly:

— Nensi dedi. Seninle konuştuğum zaman elindeki işi bırak, hemen yanıma gel!

Nensi kulaklarına kadar kızardı.

— Ama Hanımcığım... Bulaşığı hemen bitirmemi siz söylemişsiniz...

Bayan Polly, kaşlarını çatarak:

— Nensi, bana karşılık verme! Kulağını aç ve beni dinle! Mutfakta işin biter bitmez, tavan arasındaki odaya çık, eski sandıkları merdiven altındaki boşluğa taşı. Odayı süpür ve iyice sil. Sonra yere bir örtü ser. Anlaşıldı mı?

Örnek 2: (Pollyanna, 3. bölüm)

Bağlam: Polly Teyze evin hizmetçisi Nancy’ye pencereden seslenir. Nancy bu sırada bahçıvan Tom ile sohbet emektedir:

Özgün Metin

“Nancy” called a sharp voice.

“Y-yes ma’am”, stammered Nancy, and hurried toward the house.

Çeviri Metin

—Nensi! Neredesin geveze kız?
 Hizmetçi kız telaşla eve koşarken cevap verdi:
 —Buradayım efendim, geliyorum hanımcığım!

Özgün Metin

Tablo 1: Özgün metin 1 ve 2 için kesit dil çözümlemesi

KESİT DİL ÇÖZÜMLEMESİ	
Söylem Alanı	Asimetrik sosyal konum ve güç ilişkisi
Söylem Tarzı	Okunmak üzere yazılmış metin
Söylem Doğası (kişilerarası dil işlevi)	Geleneksel dolaylı anlatım yöntemiyle üstten alta (Miss Polly'den Nancy'e) bildirimler: -“When I am talking to you, I wish you to stop your work and listen to what I have to say”. -“I did not ask for explanations. I asked for your attention”. -“Nancy” (Miss Polly’s voice was very stern now)”. “Nancy” (called a sharp voice)”. -Tonlama ile örtük, metin ötesi, dolaylı aktarımlar
-İncelik/yüz stratejileri (Miss Polly)	Olumsuz yüz stratejisi olarak, doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçınan, dolaylı ifadeler

Çeviri Metin

Tablo 2: Çeviri metin 1 ve 2 için kesit dil çözümlemesi

KESİT DİL ÇÖZÜMLEMESİ	
Söylem Alanı	Asimetrik sosyal konum ve güç ilişkisi
Söylem tarzı	Okunmak üzere çevrilmiş metin
Söylem doğası (kişilerarası dil işlevi)	Doğrudan, düz ifadelerle üstten alta (Miss Polly'den Nancy'e) bildirimler: -“Seninle konuştuğumuz zaman işi bırak, hemen yanıma gel!” -“Nensi, bana karşılık verme! Kulağımı aç ve beni dinle! Mutfakta işin biter bitmez, tavan arasındaki odaya çık, eski sandıkları merdiven altındaki boşluğa taşı. Odayı süpür ve iyice sil. Sonra yere bir örtü ser. Anlaşıldı mı?” —Nensi! Neredesin geveze kız? —Nensi dedi. Seninle konuştuğumuz zaman elindeki işi bırak, hemen yanıma gel.
-Dolaylı ifadelerden düz anlatıma, tonlamadan azara geçiş	
-İncelik/yüz stratejileri (Miss Polly)	Olumsuz yüz stratejisi olarak, hiçbir onarıcı/telafi edici eyleme başvurmaksızın açık ve düz ifadelerle azarlama.

Birinci ve ikinci örnekteki evin hanımı ve hizmetçisi arasında geçen diyalogun arka planında asimetrik sosyal konum ve güç ilişkisi içindeki iki bireyin etkileşimine tanık olmaktadır. Çevirideki kullanıcı kaynaklı kesit kaydırmaları (hizmetçinin ölçünsüz dil kullanımı) ve ekleme-eksiltme gibi daha birçok düzenleme bir kenara bırakılırsa, kaydırmanın etkileşimsel boyutta ve kişilerarası dil işlevi temelinde karakterlerin ve yüz korunumu bağlamında etkileşim biçiminin farklı yansıtılmasına yol açtığını görmekteyiz. Özgün metinde çeşitli betimlemelerle Bayan Polly'nin kolay memnun olmayan somurtkan, huysuz karakteri örüntülenmektedir. Bayan Polly hizmetçi kızı sert bakışları ve ses tonuyla disipline ederken olumsuz bir incelik içinde sosyal mesafeyi korumakta, ancak hiç bir zaman açık ve net bir şekilde hizmetçi kızı çağırıp çağdırmamaktadır. Çeviri metnin söylem doğası incelendiğinde, özgün metindeki dolaysız ancak karşılıklı yüz korunumunu gizliden koruyarak ve kollayarak kurulan mesafe, Türkçe metinde dolaysız, son derece açık, karşı tarafın yüz kaygılarını hiçe sayan bir dil kullanımına dönüştüğü görülür. Bir başka deyişle, Brown ve Levinson'ın çerçevesinde yüz korunumunu göz önüne alan (with redressive action) ve sosyal mesafeyi ve statüsel asimetriyi korumaya yönelik olumsuz bir incelik anlayışından yüz korunumunun önemsenmediği, etkileşimde incelikten uzaklaşan, emirlerle, asıl metinde yer almayan kötü yakıştırmalarla (geveze kız) sürdürülen (without redressive action) bir etkileşime dönüştürülmüştür.

Örnek 3: (Pygmalion, 2. sahne)

Bağlam: Eliza ders almak için Prof. Higgins'in evine gelir.

Özgün Metin

The Flower Girl: Dont you be so saucy. You aint heard what I come for yet. [To Mrs. Pearce, who is waiting at the door for further instructions] Did you tell him I come in a taxi?

Mrs. Pearce: Nonsense girl! What do you think a gentleman like Mr. Higgins cares what you came in?

The Flower Girl: Oh, we are proud! He aint above giving lessons, not him: I heard him say so. I aint come here to ask for any compliment; and if my money's not good enough I can go elsewhere.

Higgins: Good enough for what?

The Flower Girl: Good enough for yə-oo. Now you know, dont you? I'm come to have lessons, I am. And to pay for em tə-oo: make no mistake.

Çeviri Metin

Çiçekçi Kız: Ne kokorozlanıyorsun be! Daha niçin geldiyimi bilmiyorsun, [kapıda bekleyen Mrs. Pearce'a] Ona taksiyen geldiyimi söyledin mi?

Mrs. Pearce: Aptal kız. Neyle gelirsene gel. Mr. Higgins gibi bir centilmenin

umurundaydı sanki.

Çiçekçi Kız: Bakıyorum burnunuz kafağında. Ama paraynan ters vermesine veriyor. Kendi ağzından işittim. Ben buraya lüpe konmaya gelmedim. Paramız burda geçmiyorsa başka kapı çalarız.

Higgins: Ne parası?

Çiçekçi Kız: Sana yedireceyimiz paralar. Daha annamadın mı? Toriğini çalıştır biraz. Senden ters almaya geldim. Em de parasıynan. Sakın yanniş annaşılmasın.

Özgün Metin

Tablo 3: Özgün metin 3 için kesit dil çözümlemesi

KESİT DİL ÇÖZÜMLEMESİ	
Söylem Alanı	Sınıfsal farklılıklar ve buna dayalı olarak edinilen sosyal rol ve kimliklerin geçerliliğinin ve gerçekliğinin sorgulandığı bir tiyatro oyunu
Söylem tarzı	Oynanmak üzere yazılmış metin
Söylem doğası (kişilerarası dil işlevi)	Dil kullanımı ve incelik stratejileri norm olarak görülen üst sınıf ile ölçünsüz etkileşim yöntemleri ve dil kullanımı ile iletişim kurduğu düşünölen alt sınıfın çatışmasına dayalı olarak Eliza'nın ölçünsüz dil kullanımı: -“Dont you be so saucy. You aint heard what I come for yet. -“Good enough for yə-oo. Now you know, dont you? I'm come to have lessons, I am. And to pay for em tə-oo: make no mistake”.
-İncelik/yüz stratejileri (Eliza Doolittle)	Olumlu yüz stratejisi olarak, Prof. Higgins'ten ders alma konusunda ortak bir zemin yaratma çabasındadır. Kendini olumlu olarak sunma, beğendirme eğiliminde ve uzlaşma içindedir (Ona taksiynen geldiymi söyledin mi?). Buna karşın kullandığı dil kabadır, ölçünsüzdür. Kendi sınıfında olduğunu varsayığı hizmetçi Mrs. Pearce ile daha kontrolsüz ve rahat konuşmaktadır: -“Mrs. Pearce: Nonsense girl! What do you think a gentleman like Mr. Higgins cares what you came in ? The Flower Girl: Oh, we are proud! He aint above giving lessons, not him: I heard him say so. I aint come here to ask for any compliment; and if my money's not good enough I can go elsewhere.

Çeviri Metin

Tablo 4: Çeviri metin 3 için kesit dil çözümlemesi

KESİT DİL ÇÖZÜMLEMESİ	
Söylem Alanı	Sınıfsal farklılıklar ve buna dayalı olarak edinilen sosyal rol ve kimliklerin geçerliliğinin ve gerçekliğinin sorgulandığı bir tiyatro oyunu

Söylem tarzı	Oynanmak üzere çevrilmiş metin
Söylem doğası (kişilerarası dil işlevi)	Dil kullanımı ve incelik stratejileri norm olarak görülen “üst kültür” ile ölçümsüz etkileşim yöntemleri ve dil kullanımı ile iletişim kurduğu düşünülen “alt kültür” (roman) çatışmasına dayalı olarak Eliza’nın (kimi yerlerde) ölçümsüz dil ve argo kullanımı: -“Ne kokorozlanıyorsun be! -“Sana yedireceyimiz paralar. Daha annamadın mı? Toriğini çalıştır biraz. Senden ters almaya geldim. Em de parasıyın. Sakın yanlış annaşılmasın”.
-İncelik/yüz stratejileri (Eliza Doolittle)	Olumsuz yüz stratejisi olarak, doğrudan, düz anlatımlarla savunmacı bir benlik sunumu içinde etkileşimin kurulması: -“Çiçekçi Kız: Bakıyorum burnunuz kafağında. Ama parayın ters vermesine veriyor. Kendi ağzından işittim. Ben buraya lüpe konmaya gelmedim. Paramız burda geçmiyorsa başka kapı çalarız”.

İncelik çalışmalarında sosyal sınıf ve etnik köken genellikle göz ardı edilen konulardır. Genenekselsel önyargularla, beyaz-orta sınıfın-özellikle kadınların-diğer gruplara oranla daha kibar olduğu düşünülür. Mills (2003) inceliğin beyaz orta ve üst sınıfın “uygar olmak”, “görgü”, “nezaket”, “iyi eğitim” gibi tüm değerleriyle eşleştirildiğini ve böylelikle sosyal sınıflama dışında kalan işçi sınıfı ve siyahların incelikten uzak olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, orta sınıf beyazların davranış biçimlerinin norm olarak kabul edildiği incelik anlayışında, orta sınıf dışındaki başka bir sınıfı-etnik grubu temsilen bu standartların dışına çıkan karakterleri erek kültürde doğru yere oturtmak büyük önem kazanmaktadır. Hatim ve Mason’ın da (1990:238) altını çizdiği gibi “Shaw’un Elisa Dolittle ya da Pinter’ın Bakıcı oyunundaki karakterlerin konuşmalarında önemli olan şey, belirli aksan, lehçe ya da belirli kültürel öğelere bazı göndermelerin yapılması değil, daha ziyade oyun içersinde önemli olan sosyo-ideolojik duruşun yansıtılmasıdır. Çevirinin son noktada değerlendirilmesi şu soruyu sorarak gerçekleşmelidir: Çevrilen oyunun alıcısı, gönderimi yapılan ideolojiyi yakalayabilmekte midir?”.

Bu özellikle, belirgin bir sosyal sınıf anlayışı olmayan, insanların daha ziyade “köylü”-“kentli”, “doğulu”-“batılı”, “İstanbul-Anadolulu” diye ayrıldığı Türk toplumunda ölçünlü Türkçe konuşamayan, argo kullanan, nezaket kurallarından yoksun olan bu karakter kimleri ya da hangi grubu temsil etmektedir? Türk toplumunda kimdir Eliza? Çiçekçilik yaptığı için ve çevirmenin sözcük başlarındaki “h” sesini düşürerek Trakya ağızıyla konuştuğu bir Roman kızı mıdır? Yoksa bol sokak ağızı, argo kullanan (kokorozlanmak, lüpe konmak, toriğini çalıştırmak) İstanbul’un arka mahallelerinde yetişmiş bir alt sınıf üyesi midir? Eğer bir Roman kızıysa neden ara ara en üst düzeyde ölçünlü dil kullanımlarına kaymaktadır? (“*bilmiyorsun*” (Bilmiyorsun ya da bilmiyon

değil), “kokorozlanıyorsun” (kokorozlanıyosun ya da kokorozlanıyon değil), “olacağım” (olucam ya da olcam değil). Veya neden “Ne demeye benim laflarımı yazıyorsun?” diyerek ölçünlü bir Türkçe ile kurallı bir tümce kurarken, aynı replik içinde “okuyamıyom” der? Bu örnekte incelik normlarının yetersiz temsili açısından sınıfsal bir kaydırma söz konusudur. Alt sınıftan etnik bir gruba geçiş vardır ancak bu etnik grubun doğru temsili konusunda sıkıntılar vardır. Bir başka deyişle incelik normlarının temsiline belirsizliği söz konusudur. İncelik normlarında standardı tutturamayan bu karakter kimdir? kimleri temsil etmektedir sorusunun yanıtı Türkçe sürüm için belirsizdir.

Yüz korunumu ve incelik kuramı açısından örnek metni incelediğimizde özgün İngilizce metinde Eliza’nın hazırcevap, ama ders alma konusunda Prof. Higgins’i ikna etmek için beceribildiğince uzlaşmacı tavır içinde olmaya çalışın, ancak yetiştiği kültürün etkisiyle kaba saba konuşan bir tiplene içinde görüyoruz. Türkçe metinde ise Eliza hafif edepsiz, lafını sakınmayan, bilmiş bir sokak ağzıyla ve argoyla konuşmaktadır.

Örnek 4: (Keşanlı Ali Destanı, Tablo IX)

Bağlam: Zilha bir süredir yaşadığı zengin mahallesinden eski mahallesine geri döner. Abartılı giyinmiştir ve artık başka bir dünyaya ait olduğu gösterme çabasındadır.

Özgün Metin

ALİ: (Kararını vermiş). Bu böyle olmayacak. (Zilha’nın olduğu yana ilerler). Bana baksana sen!

ZİLHA: (sağ elini küçük parmağı havada olarak) Bir şey mi didiniz?

ALİ: (Hiddetle) Al kirişi burdan dedim anlıyor musun?

ZİLHA: (Küçümseme ve acıma ile) Bu ne biçim konuşma? Hem siz bana ne hakla sen diyebiliyorsunuz? Bir kerem ben size muhatap olamam.

ALİ: Bana bak, bana sökmez böyle kibar ağızları. şimdi ağzını yırtarım.

ZİLHA: (Ali’nin sıçratıldığı tükürükleri çok zarif bir el hareketiyle siler) Üstüme tükürük sıçratıyorsunuz. Bir kerem bir kadınlan nasıl konuşulur habarınız yok. şapkanızı çıkarın lütfen.

ALİ: (Dalgalığa gelip şapkayı çıkaracakken inadına kulağına kadar geçirir). Ulan alay sancağı mısın sen be?

ZİLHA: (Karabaş’a) Hoşt köpek.

ALİ: Bana mı? Bana ha!

ZİLHA: Hayır köpeğe söyledim. Siz niye alınıyorsunuz? İnsana köpek muamelesi etmeye terbiyem müsaade etmez bir kerem.

Çeviri Metin

ALİ: (Man of decision) This is not going to work. (He crosses over Zilha).

Look here, you!

ZİLHA: (with little finger of her right hand pointing upwards). Did you say something?

ALİ: (Angry). Yes I said get the fuming hell out of here!

ZİLHA: (Disdainfully and with pitty) What manner of talk is this? It reviles the kind of upbringing you've had. You should elect people from your own circus to talk to.

ALİ: Look here woman! None of that rich bitch talks to me. I'll tear your mouth and grind it into dirt.

ZİLHA: (wipes away the saliva spewed forth by Ali's rapid talk by a graceful movement of the hand). You are showering your spit over me. You don't even know how to talk to a lady: take off you hat, please.

ALİ: (As he is about to take off his hat like an automaton, he puts it down over his ears to spite her). Are you a red, yellow, and blue regimental flag or something?

ZİLHA: (to Bobby) Hosht, you dog!

ALİ: Is that to me? Are you talking to me?

ZİLHA: No, I said that to the dog. What made you think I was addressing you? First of all, my manners wouldn't allow me to treat a human like a dog.

Özgün Metin

Tablo 5: Özgün metin 4 için kesit dil çözümlemesi

KESİT DİLİ ÇÖZÜMLEMESİ	
Söylem Alanı	Kendini bir efsane kahramanı olarak bulan ali ve sevdalısı Zilha'nın öyküsü temelinde toplumsal sınıf çatışması ve toplumsal değerlerin irdelemesinin yapıldığı gerçekçi tiyatro yapıtı.
Söylem tarzı	Oynanmak üzere yazılmış metin
Söylem doğası (kişilerarası dil işlevi)	Simetrik sosyal konumda olmalarına karşın bireyler arasındaki kullanıma dayalı kesit dil farkı: Kaba ve incelikli söylem çatışması. Zilha'nın öykündüğü ve becerebildiğinde taklit ettiği üst sınıf incelikli dil kullanımı ile Ali'nin kaba söylemi arasındaki ironi. -“ALİ: (Kararını vermiş). Bu böyle olmayacak. (Zilha'nın olduğu yana ilerler). Bana baksana sen! ZİLHA: (sağ elini küçük parmağı havada olarak) Bir şey mi didiniz? ALİ: (Hiddetle) Al kışı burdan dedim anlıyor musun? ZİLHA: (Küçümseme ve acıma ile) Bu ne biçim konuşma? Hem siz bana ne hakla sen diyebiliyorsunuz? Bir kerem ben size muhatap olamam.

-İncelik/yüz stratejileri (ALİ-ZİLHA)	<p>İncelikten uzak ifadelerle Ali düz, doğrudan dinleyicinin yüz korunumunu dikkate almayan bir temelde dil kullanımlarını tercih etmektedir.</p> <p>—Bana baksana sen! —Al kirişi burdan dedim anlıyor musun? —Ulan alay sancağı mısın sen be?</p> <p>Zilha ise olumsuz incelik stratejileri çerçevesinde dolaylı işnelemelerle etkileşimini sürdürmektedir. Öz güvenli bir benlik sunumu içindeymiş, sınıf atlamış imajı verme çabasındadır. Bağlı olduğu sınıfa ters düşen incelikli dil kullanımıyla seyircinin gözünde komik düşer.</p> <p>ALİ: (Dalgınlığa gelip şapkayı çıkaracakken inadına kulağına kadar geçirir). Ulan alay sancağı mısın sen be? ZİLHA: (Karabaş'a) Hoş köpek. ALİ: Bana mı? Bana ha! ZİLHA: Hayır köpeğe söyledim. Siz niye alınıyorsunuz? İnsana köpek muamelesi etmeye terbiyem müsaade etmez bir kerem”.</p>
---------------------------------------	--

Bu örnek için tek belirgin farkın, kullanıma ve kullanıcıya bağlı dil değişkelerindeki farklılık nedeniyle, ilişkisel dil işlevi temelinde Zilha'nın başka biri olma çabaları içinde incelik normları ve etiket kavramının alt sınıf ve üst sınıf ayırımında belirginleştğini görmekteyiz. Söylem alanı ve söylem tarzı konusunda özgün metinle birebir örtüşen çeviri metninde sadece söylem doğasına ilişkin önemli bir fark olduğundan, çeviri metin için ayrı bir tablo çizilmemiş, bu fark aşağıda çeşitli boyutlarıyla ele alınmıştır:

Tarihsel olarak görgü ve incelik içeren davranışların sosyal hiyerarşi, sosyal statü gibi farklı faktörlerle belirlendiğini biliyoruz (Eelen 2001, Mills 2003). İncelik ve kabalık arasındaki çatışmanın sosyal sınıf ve kişilerarası iletişim boyutunda yaşandığı dördüncü örneğimizde üst sınıfa öykünen ve bir üst sınıf üyesi gibi konuşmaya ve davranmaya çalışan gecekondu Zilha ve gecekondu kabadayısı Ali'nin diyalogu örneklenmiştir. Ali ne kadar kaba ise Zilha olabildiğince, yapabildiğince kibar ve naziktir. Mahallesine gelme amacı, hem Ali'yi kışkırtmak hem de herkese nasıl değişip sınıf atladığını göstermektir. Geldiğı mekana uymayan kılık kıyafeti, yanındaki köpeğinin yanı sıra Zilha'nın incelikli konuşmalarını bozan tek şey önüne geçemediğı ölçsüz Türkçesidir. Bu nedenle Türk izleyicisi Zilha'nın olmak istediğı yerde olamadığını, olamayacağını bilir. Çeşitli kibarlık manevraları arasında Zilha'nın abartılı inceliğı ve Anadolu ağızı sahneye bir ironi katarak onu daha komik hale getirir. Keşanlı Ali Destanı'nın İngilizce versiyonundaki aynı sahnede Zilha son derece ölçünlü, incelikli, güzel bir İngilizce konuşur. Gerçekten yapmak istediğini başarmış, etkileşim normlarını öğrenmede ve ölçünlü dil kullanmada gelmek istediğı yere gelmiş gibidir. Ayrıca özgün metnin bu sahneye ilişkin en can alıcı repliklerinden birisi olan “*Hem siz bana ne hakla sen diyebiliyorsunuz?*” lafı, (İngilizce'de “sen” ve “siz” ayrımı olmadığı için) yine inceliğı ilişkin kültürel ve dilsel farklılıklar nedeniyle çevirmenin usta bir

manevrasıyla, Ali'nin kabalığına gönderme yapan "It reviles the kind of upbringing you've had" şeklinde çevrilmiştir. Oysa Türkçe metinde Zilha- gecekondü kültüründe pek rastlanmayan- "sen" ve "siz" ayrımını bildiğini ve kullandığını işaret etmekte, eski sevgilisi Ali'ye yapay ve abartılı bir şekilde "siz" diye hitap etmekte, sorusunu sorarken de ölçünlü olarak "diyebiliyorsunuz" diyemeyerek "diyebiliyorsunuz" demektir. Bu da bu sahnedeki bir başka çok boyutlu ve derinlikli ironidir.

7. Sonuç

İki dil arasında paylaşılan ortak davranış ve iletişim paydası, tercih edilen kültürel farklılıklar ve beklenti normları çevirmenin içgüdülerine dayandırılmaktan ziyade, kültürler arası görgül çalışmalara ve çözümlemelerle elde edilecek dilbilimsel verilere dayanmalıdır. Bu görüş, kaynak metnin incelenmesini kaçınılmaz kılar. İşlevsel-edimsel modelde erek dile çözümleme temelinde bir odaklanma olsa da, özellikle incelik kavramında olduğu gibi, çeviri sürecine etki eden toplumsal ve kültürel arka plan, çevirmenin/eleştirmenin öznel donanımı, politik duruşu ve dünya görüşünün etkisi yadsınamaz. Bir başka deyişle, bir metnin dilbilimsel özellikleri ile metnin satır aralarına gizlenmiş olan sosyo-kültürel metni okuyabilmek ve metnin ilk yazıldığı tarihten itibaren hayata geçen "sosyo-metinsel uygulama" nın (Hatim, 1998) ayırıcına varmak gerekir.

İncelik kuramı ve yüz olgusu evrensel kavramlar olmalarına karşın etkileşim normları boyutunda kültürel farklılıklar göstermektedirler. Bu nedenle, bir metnin ilgili olarak söylem konusunda ayrıntılı bir çözümlemeye girmek için metni dilbilgisel boyutta içerik açısından çözümlemek, biçimsel farklılıkların ayırıcına varmak üzere metin türünü incelemek ve metin içindeki dinamikleri çözmek amacıyla kesit analizi yapmak gerekmektedir. İncelik kuramı ve yüz korunumu hem kullanım hem de kullanıcı odaklı kesit analizinin bir parçası olarak kaynak kültürdeki sosyal, kişilerarası ilişkiler boyutunda anlamın erek kültüre aktarılmasını sağlar.

Kaynakça

- Bayraktaroğlu, A., and Sifianou, M. (2001). *Linguistic Politeness Across boundaries: The Case of Greek and Turkish*. Amsterdam: Benjamins.
- Brown, P. and Levinson, S. C. (1978). *Universals in Language Usage: Politeness Phenomena*. In Goody, E., (editor) içinde, *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*, pages 56-324. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, P. and Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Catford, J.C. (1965). *A linguistic theory of translation*. Oxford:Oxford UP.
- Chen, R. (2001). *Self-politeness: A proposal*. *Journal of Pragmatics*, 33:87-106.
- Eelen, G. (2001). *A Critique of Politeness Theories*, Manchester: St. Jerome's Press.
- Fawcett, P. (2007). *Translation and Language*. Manchester, St. Jerome Publishing.
- Goffman, E. (1955). 'On facework'. *Psychiatry*, 18: 213-231.

- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Anchor Books.
- Gu, Y. (1990). Politeness phenomena in modern Chinese. *Journal of Pragmatics*, 3: 237-257.
- Gutt, E. A. (1991). *Translation and relevance: Cognition and context*. London, Blackwell..
- Halliday, M. A.K. (1994): *An Introduction to Functional Grammar*, London, Edward Arnold.
- Halliday, M.A.K., McIntosh, A. ve Stevens, P.D. (1964). *The linguistic sciences and language teaching* London, Longman.
- Hatim, B. ve Mason, I. (1990). *Discourse and the Translator*. London/NewYork, Longman.
- Haugh, M., ve Hinze, C. (2003). A metalinguistic approach to deconstructing the concept of 'face' and 'politeness' in Chinese, English and Japanese. *Journal of Pragmatics*, 35, 1581-1611.
- House, J. (1981). *A Model for Translation Quality Assessment*, 2nd ed., Tübingen, Narr.
- (1997). *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*, Tübingen, Narr.
- (1998). "Politeness and Translation," *The Pragmatics of Translation* (L. Hickey, ed.), Clevedon, Multilingual Matters, 54-72.
- (2001). Translation Quality Assessment: Linguistic Description versus Social Evaluation, *Meta*, 46, 2, June, 243-257.
- Ide, S. (1989). Formal forms and discernments: Two neglected aspects of linguistic politeness. *Multilingua*, 8(2/3): 223-248.
- Ji, S. J. (2000). 'Face' and polite verbal behaviors in Chinese culture'. *Journal of Pragmatics*, 32, 1059-1062.
- Kansu-Yetkiner, N. (2006). *Blood, Shame and Fear: Self-Presentation Strategies of Turkish Women's Talk about their Health and Sexuality*. Doktora Tezi, Groningen Üniversitesi, Hollanda.
- Kasper, G. (1990). Linguistic politeness: Current research issues. *Journal of Pragmatics*, 14(2):193-218.
- Koller, W. (1979). Equivalence in translation theory (translated by A. Chesterman). In A. Chesterman (ed.), *Readings in translation theory* (Helsinki, Finn Lectures), 99-104.
- Mao, L. R. (1994). Beyond politeness theory: face revisited and renewed. *Journal of Pragmatics*, 21: 451-486.
- Matsumoto, Y. (1988). Reexamination of the universality of face: Politeness phenomena in Japanese. *Journal of Pragmatic*, 12:403-426.
- Mills, S. (2003) *Gender and Politeness*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Neubert, A. (1985) *Text and Translation*. Leipzig: Enzyklopädie.
- Newmark, P. (1988) *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall.
- Nord C. (1991). *Text Analysis in Translation. Theory, Method, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. (Translated from the German by Christiane Nord and Penelope Sparrow). Amsterdam/Atlanta GA: Rodopi.
- Porter. E. H. (2005). *Pollyanna*. (çeviren Şengül Gülbahçe) İstanbul, Timaş Yayınları.
- Porter. E. H. (2002). *Pollyanna*. New York, Aladdin Classics.
- Ruhi, Ş, Işık-Güler, H. (2007). Conceptualising face and relational work in (im)politeness: Revelations from politeness lexemes and idioms in Turkish. *Journal of Pragmatics* 39, 681-711.
- Shaw, G.B. (1954). *Pygmalion*. London: Penguin Books.
- Shaw, G.B. (1992). *Seçilmiş Oyunlar 1/Pygmalion-Kırgınlar Evi-Jan Dark* (Çeviren: Sevgi Sanlı), İstanbul, Adam Yayıncılık.
- Steiner, G. (1975). *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Oxford: Oxford UP.
- Strecker, I. (1993). Cultural variations in the concept of 'face'. *Multilingua* 12, 119-141.
- Taner, H. (2007). *Keşanlı Ali Destanı*. Ankara, Bilgi Yayınevi.

- Taner, H. (1976). The Ballad of Ali of Keshan [Kesanli Ali Destani] (çeviren: Nüvit Özdoğru) *Modern Turkish Drama* içinde (Ed. T. S. Halman), 285-406, Minneapolis: Bibliotheca Islamica.
- Yücel, F. (2007). “Çeviri Eleştirisi Neyi Eleştirir?” *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12: 39-58.
- Zeyrek, D. (2001). Politeness in Turkish and its linguistic manifestations: A socio-cultural perspective. In Bayraktaroğlu, A. and Sifianou, M., editors, *Linguistic Politeness Across Boundaries. The Case of Greek and Turkey*, pages 44-73. Amsterdam/Philedelphia: John Benjamins.

Yrd. Doç. Dr. Neslihan Kansu-Yetkiner
İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir
n_yetkiner@yahoo.com